

A legendák varázsa

MISKOLCZY AMBRUS KÖNYVE

„Dolgozatunkban – kezdi Miskolczy Ambrus az Imreh-émlékkönyvben megjelent *Eckhardt Sándor és Jules Michelet* című tanulmányát – azt mutatjuk be, hogy az ideológiai környezet milyen módon befolyásolta az elemzés tartalmát, amikor Eckhardt Sándor a legnagyobb francia történész Jules Michelet (1798–1874) életművének néhány mozzanatával került szembe.” Miskolczy összegezésül leszögezi: „Aligha kétséges, dolgozatunk valamennyi szereplőjének érdekében állt volna Michelet magyar-képének elmélyültebb elemzése.” Ezt végzi el a jelen könyv, mely egyben forráskiadás: *Függelékben közli Michelet magyar dosszióját.*

Maga a tanulmány három fő részből áll, egy *Előszóval* és egy *Kitekintéssel* megfejelve. A három fő rész: *Jules Michelet és „demokratikus legendái”*; *A magyar-román dialógus nyugaton és fordulatai*; *Jules Michelet a magyar és román propaganda keresztútjében és a transzkulturalitás vonzásában.*

Michelet irdatlan oeuvre-jéből igencsak csekélyke rész kerül tehát terítékre, és (a kor amúgy sem egyszerű egyéniségeihez képest is) roppant bonyolult személyiségéből csak a román és a magyar „dialógus” illetve propaganda szempontjából fontosak. Így nem annyira a történész, mint inkább az ideológus Michelet-vel ismerkedünk meg; helyesebben az „ideológiai környezet” hatása alatt író és gondolkozó (és „érző”) Michelet-vel. Az öregedő (de megöregedni nem akaró) tudóssal, túl *Franciaország történetének* középkort, renaissance-ot, reformációt bemutató nagy – és világhírt hozó – kötetein, túl a forradalmár és a lelkes demokrata politikai és emberi csalódásain; a nagy professzorral ismerkedünk meg, akinek elementáris hatását és vonzását a forradalom elsikkasztói időleges felfüggesztéssel csak növelhették. Maga is legenda már, amikor a birodalmi bourgeois diktatúra pszeudoparlamentáris atmoszférájában elkezd írni demokratikus legendáit. Miskolczy Ambrus bravúros eszmetörténeti, társadalomtörténeti, (mély)lélektani és kapcsolattörténeti részletek, események, összefüggések felvillantásával-követésével mutatja be, hogyan találkozott az 1850-es és 60-as évek Párizsában a 48–49-ben levert illetve elsikkasztott forradalmak dicsőségeiből és keserveiből kinőtt és azokat hasznosító két legendateremtő igény: a nagy professzoré és az önmagát nemzeti elitként konstituálni és elismertetni vágyó értelmisége. A részletek roppant „romantikusak”, tehát meglehetősen kuszák, zavarosak, színlelésekkel teltek és áttekinthetetlenek; aki a kor történetét legalább valamelyest nem ismeri, nem is remélheti megérteni, amint arra egyébként a Szerző is többször utal, s valóban vissza is tér az itt felvillantott összefüggésekre és szereplőkre a mintaszerűen világos harmadik főrészben. Lehet különben, hogy kicsit eltúlzom az „áttekinthetlenséget”; szolgáljon mentségemül, hogy (az érthető recenzensi „takarékoságon” túl) azért teszem, hogy kiemeljem a második rész centrális fontosságát.

A 49 utáni magyar emigrációról – amint az a jelen könyv irodalomjegyzékéből is látható – elég sok tudományos mű és tanulmány szól; Arany László tiszta vonalvezetésű,

Universitas Kiadó, „Mythologica” sorozat
Budapest, 2000
387 oldal

elfogulatlan könyvecskéjétől a „Tízkötetes” vonatkozó passzusaiig. De Miskolczi Ambrusig – talán az egyetlen Veress Sándor kivételével, aki évtizedekig élt és dolgozott mérnökként Romániában – mindenki kizárólag nemzeti keretekben tájékozódott, s – talán az egyetlen Arany László kivételével – a nemzeti öncélúság (többnyire fel nem ismert vagy el nem ismert) kategóriái és követelményei szerint. Senki nem figyelt fel a „dialógusra”, még kevésbé a nemzeti törekvésekben és önképképző propagandákban megnyilvánuló párhuzamokra, hasonlóságokra, azonosságokra csakúgy mint különbségekre. Aminthogy az se igen szűrt szemet senkinek, hogy forradalmár és posztforradalmár emigránsok milyen készséggel állottak konzervatív monarchikus sőt diktatórikus erők szolgálatába, mihelyst elérkezettnek látták a cselekvés pillanatát, vagy amikor tőlük reméltek tartós vagy pillanatnyi segítséget. E tekintetben se különböztek magyarok, románok és lengyelek; amint abban sem, hogy mindez a legkevésbé sem zavarta őket a francia császár ellen a maga eszközeivel és érzelmeivel következetesen küzdő Michelet iránti csodálatukban. Az emigrációknak eleitől fogva nagyon szűk volt a mozgástere, és aránytalanul nagyok voltak a vágyaik. „A hivatalos nagypolitika és diplomácia mellett meghúzódo tervezetések, összeesküvések világa ez. Az egyik póluson a világpolitika szálait mozgó brit Palmerstont találjuk, a másikon a nemzetközi összeesküvések szervezőjét, Mazzinit. A délkelet- és kelet-közép-európai emigránsoknak e két pólus között kellett mozogniuk, minden lehetőséget kihasználva.” (132.) A mozgástér szűkösségéért „kárpótolta” az emigránsokat az eszmék széles skálája, melyen nagyralátó terveiket szöhettek. Románok és magyarok egymástól lényegében függetlenül, legfeljebb olykor a kritikus pillanatokban találkozáskor, ám akkor sem közeledve, mert amit az egyik maximális engedményként kínált fel, azt a másik még minimális tárgyalási kritériumul sem tudta elfogadni. Miskolczi Ambrus tehát két külön szálon, egy románon és egy magyaron fejt fel és szembesíti a terveket, s mutatja meg az azonos dunai konföderációs-föderációs európai eszmekörben keletkezett román és magyar tervek úgyszólván „genetikus” összeegyeztethetlenségét.

A konföderációs-föderalizációs keret európai igény volt, úgyszólván eleitől fogva. A Habsburg Birodalom „helyére először az 1830-i lengyel nemzeti szabadságharc emigrációja álmódott valamiféle konföderációt, miközben a föderalizációval is kísérleteztek. A dunai fejedelemségekben élő románok a párizsi lengyel emigrációval próbáltak együttműködni, tőle nyertek példát és buzdítást, már az 1830–40-es években. Mazzini is igen korán, még 1832-ben, éppen egy Magyarországról szóló cikkében felvetette a dunai konföderáció eszméjét, csak hogy a vele való szövetkezést a nyugati hatalmak diplomáciája nem nézte (volna) jó szemmel, míg a társadalmi rend felforgatásától és a forradalmi felkelésektől tartózkodó nemzeti törekvések majdani lehetséges szövetségesként jöhettek számításba. (És egy liberális állam berendezkedés eleve meg kellett, hogy tűrje a játékszabályokat elfogadó külföldieket.) Közben pedig, 1847-től néhány olyan francia publicistát is foglalkoztatni kezdett a gondolat, mint H. Desprez, J. Ubicini vagy Paul Bataillard. A Habsburg Birodalom konglomerátumának helyére etnikai tömbökből álló konföderációt álmódok, azt fejtegetve vagy sugallva, hogy a magyaroknak is érdeke ez az új rend, még ha áldozatok is követel tőlük. 1847-ben hirdette meg a párizsi román diákok körében Nicolae Balcescu, hogy »célunk nem lehet más, csak a románok nemzeti egysége. Először az eszmék és érzelmei egysége, amely majd idővel meghozza a politikai egységet«. [...] A magyar kortársakat a lengyelek és a francia újságírók által felvázolt perspektívák nem vonzották. A Habsburg Bi-

rodalmon belül keresték az önálló Magyarország helyét. »Álladalmi szövetség« volt a cél, mint Wesselényi Miklós írta. A liberális elveket céltudatos pragmatizmussal érvényesítették. 1848 tavaszán pedig élve a lehetőséggel, megteremtették a modern alkotmányos Magyarországot. A Birodalom egészének liberalizálódása azonban kudarcba fulladt. Ennek programját nem dolgozták ki, mert nem is lehetett, a kompromisszumok kialakítására pedig nem jutott idő. A birodalmi centralizációra törő ellenforradalom ki tudta használni az átmeneti állapotokat.» (132–133.)

Ez a különböző indulás önmagában predestinálta a 49 után kialakuló és megszerveződő magyar emigráció nézeteinek és terveinek a különbözőségét a románokétól. Hozzájárult ehhez persze sok egyéb tényező; egészen a magyar emigrációt eleitől kezdve megosztó személyes ellentétéig. Miskolczy Ambrus mindent sorra vesz, és mindent gonddal elemez; témájának, a konföderációs – föderalizációs eszméknek és terveknek a szempontjából. Új megvilágításba kerülnek így jól ismert részletek, mint például a Kossuth–Teleki ellentét, vagy a székely vértanúk és Teleki Blanka históriája; fény derül nem vagy alig ismert szálakra és személyekre, mint például Constantin Daniel Rosenthal 1851-es tragikus végű erdélyi kiküldetésének párizsi eszmei és szervezeti hátterére. Az ilyen (gonddal elemzett) mikrohistóriai töredékekből érthető meg Michelet fenntartásmentes rajongása a román intellektüellek és a román nép iránt; hiszen román legendáriumába illő hősök mellett bennük vélte felismerni dunai föderációs eszméjének legkövetkezetesebb híveit és letéteményeseit. »Michelet a népek megbékítésére a leghatékonyabb eszközt a természetben kereste. A Duna megidézése és dicsérete nem egyszerű vagy költői leírás, hanem valamiféle fohász a természethez, hogy segítsen, miközben ezt a segítséget már valóságosnak igyekezett bemutatni. Ugyanakkor a francia forradalmi modellt próbálta alkalmazni, a föderációk modelljét. [...] A harmincmillió dunai föderációt tartotta Michelet a jövő birodalmának. »A fajok harmonikus háromságában teljes Európát látunk születőben a Duna mellett. Bárcsak ezek az egyesült államok olyan vagy jobb sorsra jussanak, mint Észak-Amerika! Bárcsak oly szélesen és természetesen hömpölyögne folyód, mint a Mississippi, miközben félnék a törökök, félelmetes lenne az oroszok számára és tisztelné az egész világ!« Még a véres közelmúlt is a jövő záloga lett. »A népeket egymással szembe fordító kegyetlen félreértés mára eloszlott. A hüvelyükbe visszadugott kardokat csak a közös ellenség ellen vonják ki.« Michelet saját tanári varázsának tudatában úgy szólt ezekhez a népekhez, mintha csak a katedrájáról tekintett volna alá.» (176–178.)

Ezek a kiragadott és a főbb vonalakat is legfeljebb ha sejtető idézetek még sugallni se képesek a mikrohistóriai-filológiai részletek gazdagságát és az elemzések szépségét. A recenzió legfeljebb figyelmeztethet rá, hogy a második rész ismételt, alapos átolvasása után visszatérve az első részre, hirtelen milyen világossá és történelem-közelivé vagy mondjuk inkább ember-közelivé válnak Michelet legendái, például és elsősorban *Madame Rosetti legendája* vagy a lengyel és az orosz legenda. A soha meg nem íródott magyar legenda jegyzetanyagához – a Michelet dossziéhoz – és Michelet ide vonatkozó olvasmányaihoz fűzött elemzés teljes megértéséhez azonban végig kell elébb olvasni a harmadik részt is.

A harmadik rész visz legközelebb Michelet-hez mint élő – Lucien Febvre szavával – „hús-vér” emberhez. Az első részben legfeljebb szinte mintegy ismertként megemlített családi, baráti, tanítványi kapcsolatok itt releváns részletekkel és élettel telítődnek. Végigkövetjük például vejének, az önmaga tehetsége és munkássága révén sem jelentéktelen Alfred Dumesnil-nek áldozatos szolgálatait Michelet legendáinak és legendá-

jának az érdekében; betekinthesünk Michelet inspiráló szerelmeinek és nem mindig inspiráló házasságainak a történetébe; mindenekelőtt pedig ismerteti ez a fejezet azt a magyar szellemi közeget, amely – elsősorban személyes képviselőin keresztül – meghatározóan hatott Michelet magyarság-elképzelésére és legendájára.

Külön *trouvaille*, hogy egy olyan ifjúval kezdődik a sor, Vasvári Pállal, aki Michelet eszméit növekvő kritikával fogadta, holott „Michelet a forradalomra készülő ifjúság bálványa volt. Jókai Mór így emlékezett az 1848-at megelőző évek hangulatára: »Valamennyien franciák voltunk! Nem olvastunk mást, mint Lamartine-t, Michelet-t, Louis Blanc-t, Sue-t, Hugo Victort, Béranger-t,« ... A Michelet-kultusz a Franciaország-kultusz része volt.” (180.) Vasvári ellenben „az 1848 nyarán írt *Irányzatok az első francia forradalomból* című cikksorozatában nem az első helyen említi Michelet műveit, és ráadásul a maga módján értelmezi, mintha a Mesternek »A Nép«-et megnyitó önvalomását vetítené rá »A francia Forradalom történeté«-re: ... »Michelet könyv helyett önszívét tárja fel az olvasó előtt. Tények helyett az író kedélye szól hozzánk. Michelet keblében minden esemény saját szint nyer: a világfájdalom beteges sárga színét. Olyan ő, mint a selyembogár, mely egészséges zöld eperfaleveleket szed magába, de azokat később sárga selyemszálak alakjában eresztí vissza szájából. Michelet lelkébe szedi a forradalom eseményeit, hogy azokat a világfájdalom halvány színével befesse, úgy mutassa be az olvasónak.«” (184–185.)

A selyembogár-hasonlattól és a világfájdalom (túl)hangsúlyozásától eltekintve írhatta volna Miskolczi Ambrus saját véleményeként Michelet legendáiról; s ha „A francia Forradalom történeté”-t másként ítéli is meg, együttérző Vasvári-elemzése mintha azt mutatná, hogy a történetírásról való felfogásától nem lehet nagyon távoli az elemzetté, aki úgy látta, „hogy »a francia forradalom írói eddig csak részleteket írnak meg, s e részleteket tökéletes egészé senki nem alakította«. Ennek okát nemcsak abban látta, hogy »mindenik saját kedvenc eszméit fürkészte«, hanem abban is, hogy a francia történelem nemzetileg is eleve elfogult, »még akkor is pártember«, ha nem tartozik párt-hoz, mert »pártembere Franciaországnak«. Vasvári szerint »idegen nemzetbeli sokkal tisztábban bírálhatja a francia forradalom eseményeit«. Hiszen a történetírónak kötelessége a pártatlanság, »levetkőzni a harag és a gyűlölet eszméit, letenni a rokonszenv legszentebb érzelmeit.«” (185.)

Vasvári Pál „a forradalom előtt történelmet tanított Teleki Blanka leánynevelő intézetében, a márciusi nagy napok után tanári pályán akart előlépni. Egyetemi tanár szeretett volna lenni”. (184.) Párizsban sosem járt, meglepően jó és eleven értesüléseit Michelet-ről „feltehetően Auguste de Gerandótól és magyar családjától, Teleki Emmától és Blankától” szerezte. (183.)

Auguste de Gerando az egész könyv – és a magyar dosszié – egyik főszereplője; felesége, Teleki Emma pedig Michelet magyar kapcsolatainak és tájékozódásának kulcsfigurája. Michelet körében „az állandó magyar jelenlétet Teleki Emma képviselte, aki iránt Michelet ellentmondásos érzelmekkel viseltetett, szerette őt és félt tőle.« Csodálatos, elviselhetetlen – így érezte 1860-ban”. Teleki Emma pedig „bár bálványozta Michelet-t, a közös eszmei kötődések ellenére két – egymástól társadalmi és emberi szenvedélyek által elválasztott – külön, bár egybefonódó világban éltek. Michelet egyszerre tisztelte és gyűlölte az arisztokráciát. Kiváló egyéneit példaként állította olvasói elé. Sőt, ha kellett az egész népet arisztokratának nevezte – gondoljunk a magyarokra tett észrevételeire. Viszont gyűlölte az arisztokráciát, mint uralkodó osztályt. Lehetőleg került az arisztokraták társaságát. Arisztokrata nélküli arisztokrata-kultuszt művelt.

Emma ezért is nyomasztotta.” (201.) És aggódott, mikor az özvegy – A. de Gerando a szabadságharc bukása után menekülni kényszerült, s 1849 decemberében Drezdában meghalt – 1850 nyarán vejéhez, Alfred Dumesnilhez akart költözni, a családi kastélyba; hátha – vélte a Mester – „Emmának elapadnak, »ha időlegesen is« a jövedelmei”.

Michelet és Teleki Blanka barátságával Miskolczi Ambrus a Mester bonyolult érzelmvilágának felvillantásán túl a Szabadságharcról és a megtorlásról vallott nézeteit is bemutatja, hiszen erről elsősorban Teleki Blanka közvetített híreket. Az elnyomást és a kegyetlenséget szívből elítélő Michelet kiáll az üldözött és szenvedő magyarok mellett, fennkölt levelet ír Teleki Blankának komor börtönébe, de a magyarok iránti együttérzése és szeretete sohasem éri el azt az őszinteséget és bensőségességet, mint a román hősei iránti; meglehet azért is, mert a magyarokban inkább látta kedvenc „du-nai konföderációjá”-nak akadályait, mint a románokban.

Ez a logikusnak látszó megoldás azonban tán csak a recenzió óhatatlanul leegyszerűsítő kontextusában tűnik fel; a könyv itt inkább új fejezetet nyit: „Charles-Louis Chassin (és Irányi Dániel) párbeszéde Edgar Quinet-vel.”

Charles-Louis Chassin-t jól ismeri és nagyra becsüli a mindenkorai hivatalos magyar historiográfia. Pártoktól és ideológiáktól szinte független konszenzusként foglalhatta össze a „Tízkötetes”: „Elsősorban politikai jelentősége volt Irányi Dániel *Magyarország forradalmának politikai története 1847-1849* című, Ch. L. Chassin francia íróval együtt 1859-60-ban Párizsban franciául kiadott munkájának. A bécsi forrásokból táplálkozó torzításokkal szembeszállva törekedett a reformkori fejlemények logikus következményének tekintett magyar forradalom céljainak és menetének tisztázására. Nemcsak a Habsburg-hatalom, hanem az aulikus magyar arisztokrácia szerepének is határozott bírálatát adta. A történetek egyik legfőbb tanulságaként az együtt élő népek összefogásának szükségességét hirdette.” (MOT 1848–1890, Akadémiai Kiadó, 1979, 621.)

A *Legendák varázsa* kibontja az ilyen sommás értékelések mögött rendszerint rejtőzködő roppant bonyolult valóságot. A könyv Michelet-centrikusságának megfelelően mindenekelőtt azt ismerteti, hogy Chassin, Michelet lelkes tanítványa és végig rendületlen híve, miként, és miért fordult szembe „mesterének barátja, Edgar Quinet nézeteivel”, és magának Michelet-nek a nézeteivel is. Attekinti *A magyar forradalom politikai történetén* kívül Chassin többi magyar tárgyú művét, s az ezekből kialakuló képet, nemcsak a magyarság-képet, hanem a térségről általában s benne Franciaország szerepéről kialakuló képet szembesíti Edgar Quinet ugyanezekről szóló nézeteivel és vallomásaival. Chassin esetében az elemzés elsősorban az 1855-ben a *Revue de Paris*-ban megjelent „A magyar legenda: Hunyadi János” című írásra, a „Magyarország, szelleme és küldetése. Hunyadi János” címmel 1856-ban és másodszor 1859-ben megjelent „magyar múlttal és jövővel foglalkozó” tanulmányaira, és „A magyar forradalom költője. Petőfi Sándor” című, 1860-ban megjelent könyvére hivatkozik. Az Irányival közös könyv kapcsán elsősorban nézetkülönbségeiket ismerteti és az áthidalásukra igyekvő vitát. Áthidalásról Quinet esetében szó sem lehetett; „Edgar Quinet 1856-ban »A románok» címmel olyan könyvet állított össze, amely Chassin munkájának [*Magyarország, szelleme*] ellenkönyve, még akkor is, ha terjedelme csak negyedakkora. Quinet-t inkább a románokhoz vonzotta a szíve. Már Michelet román legendáit olvasva fellelkesült: »Őn kitalálta ezen nemzetiség titkát, elsőként lebbentette fel a fátylat és mutatta meg Európának a bölcsőben megölt népet...«” (211.) Részletesen megmutatja Miskolczi Ambrus, miként kellett Quinet-nek érveléséhez kidolgoznia egy kellően véres ellenség-képet, miként párosult „Románia-látomása mártirologikus magyarelle-

nességgel.” (214.) De nem holmi elfogult magyargyűlölet miatt, „hiszen általánosabb politikai világnézeti kérdésről van szó. Quinet a német kisállamiságot éppen olyan észszerűtlennek tartotta, mint a Habsburg Birodalom konglomerátumát. Az etnikai elv érvényesítésének híveként karolta fel a románokat. [...] Mintha megérezte volna a magyar-osztrák kiegyezést, és azt, hogy Franciaország saját érdekében majd az etnikai elv jegyében darabolja fel Közép-Európát. Chassinnek is válaszolva védte Franciaországot, hangsúlyozva, hogy »a modern időkben nem irtott ki egyetlen nyelvet sem, egyetlen nemzeti életet sem számolt fel«.

Következetes lehetett önmagához:

»Már zsenge éveimtől a mai napig mindig ugyanazokat az eszméket képviseltem. Imádtam Franciaországot, arról a dicsőségről álmodtam, hogy ő lesz a modern népek eszménye.« (215–216.)

Ez az imádat azonban nem zárta ki, sőt megkövetelte az ellenség-képet. »A faji gondolat a fajok közötti harc könyörtelenségének tudomásulvételével járt. Mert a természet könyörtelensége természetes. Quinet a román nép életerejének bizonyítéka-ként hozta fel, hogy a római ősök kiirtották a dák őslakókat, nagy élvezettel írva le Trajanus oszlopán az emberirtás jeleneteit.« (214.)

Chassin viszont eleve veszélyesnek minősítette a fajok antagonizmusát, és elítélte a tendenciákat, melyekben »a vallási különbség «faji» különbséget tükröz.« (210.). A magyar állam fejlődésében éppen azt emelte ki, hogy ellenállt ezeknek a tendenciáknak. »Chassin tollán végül mintaállam született: »Magyarország talán az első nemzet, amely megértette valamennyi szabadságok egyesítését és szolidaritását. Németországban a reformáció fejedelmi jellegű volt, Angliában királyi, Franciaországban arisztokratikus és burzsoá, Magyarországon alapvetően népi és nemzeti. Ez vetette fel a magyarok körében a modern alapelv anyaeszméjét: mindenki kormánya mindenki által és mindenki javára.« [...] A protestáns Magyarország – fejtegette Chassin – nem akarta megsemmisíteni a katolikust. »Elválasztotta a vallást az államtól, megalapítva a katolikusok és reformátusok polgári és politikai egyenlőségét.«

Ezzel a könyvvel [*Magyarország, szelleme*] a tanítvány fölülmulta a mestert. Mert míg Michelet vigyázott arra, hogy a nem francia »Franciaországok«, mint Lengyelország sohase ériék el az eredeti tökéletességét, Chassin Magyarországa tökéletesebb, mint maga Franciaország. Nem véletlen, hogy Kossuth köszönetét fejezte ki – »nemzete-m nevében«. Teleki László pedig finom dialektikával arra biztatta, amit már megtett: »Ön van hivatva, hogy ne csak ujját tegye vérző sebeinkre, hanem új életre ébressze ügyünket is az által, hogy francia ügyvé teszi, amidőn azt országának s így a világnak az európai civilizáció szempontjából mutatja be.« Teleki László pontosan tudta, hogy ez a magyar ügy sikerének titka. Chassin sokak életérzésének adott hangot, többek között a vele mint üldözöttel és protestánssal is sorsközösséget érző Victor Hugóéna is, amikor ez úgy vélte: »Van eszmei Franciaország és van hülye Franciaország.« Chassin mintha ez utóbbtól menekülve a magyar múltban fedezte volna fel az előzőt.

Ne marasztaljuk el. Nem ő volt az egyetlen, aki így járt el, és más tájakra vetítette az ideális hazát. Az eszképzizmus technikáját és Chassin eredetiségét akkor értékelhetjük, ha nemcsak Desprez és Langsdorff alkalmi publicisztikájára, Michelet ihlető megnyilvánulásaira utalunk, hanem a másik mesterre: Edgar Quinet-re is, akiről magasztaló könyvet írt, de akivel egyben szemben is került.« (211.)

Miskolczi Ambrus nem csak vagy nem elsősorban a szembekerülést dokumentáló Quinet műveket ismerteti, hanem az ezt megalapozó-magyarázó társadalmi, szellemi

s mindenekelőtt személyi és érzelmi hátteret; a kapcsolattörténeti-lélektani elemzések Miskolczy könyvének jellegzetes vonásai és lényegéhez tartoznak; jórészt meglehet éppen itt kell keresni a legendák forrásait, vagy legalább a fogódzót az értelmezésükhöz. Itt azonban még nagyobb a szerepük: előkészítik a következő részfejezeteket, melyek Michelet román barátságait tárgyalják. Michelet a maga bonyolult lelki világával és közönségsikerre számító képességeivel mindig is vonzotta a lélektani értelmezéseket; a /poszt/modern érzelemtörténeti megközelítéseknek pedig egyenesen ideális alapja. Miskolczy Ambrus érdeme elsősorban tán éppen az, hogy nem csábul el valamilyen pszeudofoucault-ista posztmodern irányba, hanem megmarad a filológia kevésbé érdekes és olykor nehezebben követhető, de megbízhatóbb talaján. Ami nem azt jelenti, mintha rövidlátóan és fantáziátlanul dolgozna; ellenkezőleg, nagyon is izgalmas összefüggésekre és kontextusokra derít fényt. De mintha valahogy Chassinellel tartana Quinet-vel sőt magával Michelet-vel szemben; mintha valamiféle filológiai „eszképizmus” türelmességét és racionalizmusát részesítené előnyben (ha nem is éppen ezt választaná; pláne nem valamivel „szemben”). Nem kíván mindent föltétlenül megértetni, megérteni se tán. Meghagyja például, és épp Michelet körül a legsűrűbben, a homályt a jelenetben, ahogyan Dumesnilné, Michelet szeretője halálos ágyán, 1842-ben, miközben „végül már nem is engedte magához” Michelet-t, leányára, Adèle-re bízva fiát, Alfred-et, aki ekkor már vőlegénye volt, és később egy életen át szó szerint önfeláldozó hűséggel szolgálta bálványozott apósát, a Mestert, és szenvedett, ugyancsak egy életen át, Adèle-nek ugyanott kiejtett vagy csak kiejteni vélt egyetlen mondatától, hogy ő már 12 éves kislánykora óta más szeret. Michelet pedig megharagudott rá, mert amikor „újra nőülni akart, Alfred levélben kérte meg Athenaist, hogy a francia nemzet érdekében lépjen vissza. A cselédlány, Victoire-Rustica is morgott, a Mesterrel való intim kapcsolata miatt némi joggal. Michelet ezért is vejére rontott, és keserűen nyugtázta, hogy lánya iránta való egyetlen bizalmas gesztusa az volt, hogy gyűlöli a menyasszonyt. Az új nász ugyanis az érzelmi veszteségen kívül anyagi katasztrófával is fenyegetett”. (231.) Az 1851-es államcsíny után ugyanis a cenzúra szigorodásával megszűntek Alfred publikálási lehetőségei, hamarosan nevelői állást kényszerült vállalni, miközben lelkesen dolgozott apósának; szállította az anyagot a *Román legendához*. „Michelet 1851. április 1-én kapta meg Dumesniltől a beszámolót Rosettiné viszontagságairól, amelyekről nyilván maga a történet hőse is sokat beszélhetett.” (233.)

Madame Rosetti legendája, ahogyan az első részben megismertük, amint csecsemőjével a karján kísért fel a Duna mentében a férjét és fogolytársait szállító török hajót, hogy végül halált megvető bátorsággal kiszabadítsa őket; most tárja fel második, a legenda mélyén meghúzódó valóságos történetnél mélyebb valóságtartalmát. A Grand Orient páholy ritusai, a Michelet-órák forradalom-kultusza és Franciaország-vallása, C. A. Rosetti mindig józanul számító rajongása, Athenais Mialaret – a második feleség – és Madame Rosetti (féltékenységektől sem mentes) Michelet-imádata, Dumesnilék zenés estélyei, ahol 48 szellemiségén felhevülten ábrándoztak a zsarnokságok bukása után Francia mintára berendezkedő új nemzetek szabad szövetségéről: mindez és anynyi más személyes emberi vonatkozás Rosettiék baráti körében Michelet körül politikai realitásként ható szimbolikus teret teremtett, melyben a közös ügy virtuális szolgálata szőtt szoros érzelmi hálót. „Az érzelmi hálót a nemzet mozgatja, vagy inkább a hozzá való viszonyulás. Ember emberhez való viszonyát a nemzethez való viszony határozta meg, a maga meghatározhatatlanságával. [...] Bár a Mester (Michelet) és Tanítvány (C. A. Rosetti) nem tudott egymás lelkébe (és naplójába) tekinteni, barátságuk

két okos önzés és egyetlen szenvedély találkozásaként teljesedett ki. A nemzeti szabadság áhítatában oldódtak fel.” (237.) Miskolczy Ambrus azonban be tudott tekinteni mindkettőjük naplójába, és nyomon követi, miként válik ez az áhítat az önimádat és a mások gyűlöletének eszközévé, mihelyst az eszmék szimbolikus teréből a politikai realitások világába hatol.

A nemzeti érzés a tizenkilencedik század heroizmusra, szenvedésre (vagy inkább szenvedésre?), világfájdalomra hangolt érzelmi kódja szerint hősokeket, mártírokat, ellenségeket, és szent célokat követelt, s a legendák szolgáltatják hozzá a szellemi készletet, kifogyhatatlan táplálékként a politikai propaganda számára. Miskolczy Ambrus persze nem ilyen durván fogalmaz; hallatlanul finom és körülményes elemzéssel tárja fel, hogyan vívta harcát Párizsban magyar és román propaganda, s miként hatolt be Michelet házába. Mintha valahogy meg is sokallná a feltárt sok egyéni hiúságot, irigységet, történetet, féltékenységet, kollektív képmutatást; azt a légkört, melyben „a szenvedés romantikus pátosza átadta helyét a gyűlölködés réalpolitikájának”, mert hirtelen egy új részfejezetet nyit az irodalom felé, melyben „a politikai irigység által keltett rossz érzést enyhítette a folklór élmény varázsa”. (240.)

Ezt a varázst is a fáradhatatlan szenvedő, Alfred Dumesnil közvetítette a Mesternek, a Rosetti fordításában kapott román balladákkal. Michelet hagyatékában öt fordítás maradt fenn, Miskolczy Ambrus a *Függelék*ben közli mind az ötöt. A két legismertebbet, „A bárány”-t és „A báránykát” magyar fordításban is közzéteszi, „mivel ez valamiféle nem hivatalos román himnuszra emelkedett – természetesen nem a Rosetti-féle változat, hanem az eredeti”. Az utóbbit közli Illyés Gyula közismert fordításában is, azután a *Miorita*-változatok bonyolult filológiájának segítségével felfejezi Rosetti „tolmácsolásainak” átírásait és aktuálpolitikai értelmét. Nem démonizálja Rosettit, a folklórt az egész román irodalom, akárcsak a kortárs magyar, felhasználta a tizenkilencedik században nagy nemzeti céljainak az érdekében. „De amíg Alecsandri alkotott, Rosetti csak ferdített. Mentségére szóljon az egykorú folklór-szemlélet, ahogy azt Herdertől tanulták vagy inkább átértelmezték.” (256.) Ez a korabeli Európa-szerte honos szemlélet az alapja Michelet kultúrákon átívelő genuin vonzódásának a román népballadákban és a rájuk építő román poézis legjavából sugárzó – francia szemmel külön izgalmasan „barbár” – emberség, nemesség, táji szépség, ösztönös honszerelem iránt. Így lesz „Michelet román világa a szeretet világa: »Nem hiszem, hogy volna még a földön a szerelem kifejezésére ilyen alkalmas nyelv, mint a román, ez a rusztikus nyelv – az erdők és síkságok, a szerelem és barátság nyelve a magányban –, amelyen a Kárpátok tisztásain az egyedülálló anya az őzsutával, úgy szól, mint Brabanti Genovéva beszélne a csecsemőjéhez, a gidához mint tejtestvérehez.« (Brabanti Genovéva, Siegfried felesége a becsületét ért rágalmak miatt az erdőbe menekült gyermekével, akit egy őzsuta szoptatott.)

Szép ennek a világnak a megjelenítése. De az összkép Janus-arcú. A csúnya néz a jövőbe, mert a szeretetközpontú nemzeti diszkurzus óhatatlanul a gyűlölködésbe torkollik. A másiktól alkotható kép ellenségkép lesz.” (265.) És a „transzkulturalitás” (vagy inkább a nemzeti öncélúság?) politikai dialektikája megleli ehhez is a magyarázatot. A teljes felmentést adó magyarázatot, egy „magosabbrendű” politikai szeretet nevében. Mert „Michelet román folklór-értékelésének lényege politikum. Minden más mellékes.” (268.) Michelet transznacionalizmusának centrumában Franciaország imádata rejtőzött (ha ezt soha nem is vallotta meg olyan nyíltan, mint barátja, Quinet), „és azon sem tűnődött el, hogy a francia típusú nemzetállam modellje milyen ellentmondásosan

érvényesül térségünkben. A kompromisszumos megoldások ugyanis eleve elfogadhatatlanok annak, aki abszolútumokban gondolkodik.” (297.)

„Michelet tudatosan formázta életét [...] Hogy mennyire volt következetes, azt a nemzeti mítoszképzés terén éppen a magyarokhoz való viszonya jelzi. A francia kispolgár szövetségkereső politikáját példázta mindaz, amit nem írt meg, és mindaz, amit írt a magyarokról – vagy tegyük hozzá, a többi kelet-európai népről. Ez a politika a háborúra való készülődésé, mert háborúra készült a világ, hogy megszabaduljon a társadalmi kérdések szorításától. Michelet természetkultusza már a béke világa lehetett volna, ha nem söpörte volna el a francia-porosz háború, amely a következőt hordozta magában.” (301.)

„Európa pedig – szép békekorszakán keresztül – elindult századunk »harmincéves polgárháborúja« felé. Az emberiség nagy álmai pedig visszajukra fordultak. A nemzetet és etnikumot fajjá stilizálták, istenné vagy inkább bálvánnyá emelték. Áldozatul esett a nemzetek szabad társulásának törekény – sőt, olykor csak eszközként szolgáló – eszménye is. A transzkulturalitás élő valósága a kulturális fölényel manipuláló hatalmpolitikai marakodás részese lett, holott élhetett a remény, hogy ezt enyhíti.

Michelet éppen úgy politizált, mint mindenki, a fantáziáló kispolgártól a körmönfont diplomatáig, miközben a köztársasági eszme élő szimbóluma lett, és a francia történetíró.” (297.) „Legendái történetének varázsa a politikai kultúra amoralitását is magába foglalja, ugyanakkor ennek a meghaladását célzó erőfeszítést is. Michelet életművének varázsa talán abban segíthet, hogy megtörje a legendák varázsát. Mert miközben mítoszokat teremtünk, állandóan küzdünk is ellenük, tudva, hogy a mítosz egyben veszélyes fikció is lehet.” (301.)

Egy Michelet-nek szentelt ilyen nagy és komoly könyvet illő ha nem is föltétlenül derűlátóan de legalább bizakodóan befejezni. A recenzió azonban szabadabban (vagy csak felelőtlenebbül?) mozoghat, amiért is befejezésül inkább visszatérnék Charles-Louis Chassin jónéhány oldallal elébb említett leveléhez, melyben a Petőfi-könyv megjelenése után mintegy negyven év múlva „Chassin udvariasan megköszönte Gyulai Pálnak, hogy a *Budapesti Szemlé*ben egykori leveleiből közzé tettek néhányat,” és hangsúlyozta, hogy ezen közlemény „ifjúságom legszebb pillanatát idézte fel, az igaz ügyekért folytatott harcét, és a szép álmét, hogy Franciaország felszabadítja az elnyomott népeket. Egyetlen könyvem írása nem okozott akkora örömet, mint az önök *Petőfi*jének regényes életrajza, amely *Hunyadi János* után első történeti munkám volt.

Boldog vagyok, hogy az ön folyóirata elismerését fejezte ki azon szerény szolgálataokért, amelyeket a derék Magyarországnak tehettem, amikor két birodalom súlya alatt nyögött. Negyven év óta megöregedtem, de ugyanaz vagyok, aki akkor voltam: lelkes magyar hazafi és, mint a nagy korban mondták: világpolgár”. (222.)

Lehet persze, hogy ez amolyan „eszképizmus”, és az is lehet, hogy épp most nagyon elavult. De akkor is: szinte szóról szóra ugyanezt vallotta és példázta egész életével a közelmúlt egyik nagy és érthetetlenül (vagy nagyon is érthetően?) agyonhallgatott magyar orvos-tudósa, Sántha Kálmán. Aki mellett kegyetlen meghurcoltatása idején a kevesek közt épp Miskolczy Ambrus édesapja állt ki, Miskolczy Dezső professzor. Az egykori Marosvásárhelyi Magyar Orvosi Kar létrehozóinak és első tanárainak egyike.

Dekerdi László